

אוצר המילים העברי המשוקע בלעז של תנועות הנוער בחוץ לארץ
על פי הממצא בתנועת "דרור" (הקיבוץ המאוחד), בואנוס איירס, שנת תשל"א

הקדמת המביא לדפוס

בשנת הלימודים תשל"א (1971) עשיתי בבואנוס איירס בשליחות המחלקה לחינוך
ותרבות לגולה של הסוכנות היהודית; תפקידי היה להורות עברית במדרשה העברית
(לימים מכללת שז"ר), בית ספר על-תיכוני המכשיר מורים להוראה בבתי הספר
התיכוניים היהודיים במקום. זאת הייתה פגישה מעניינת עם מסגרות החינוך שגדלתי
בהן ושהכשירו אותי להמשך דרכי באוניברסיטה העברית עם עלייתי ארצה.
מסלול הלימודים המביא תלמידים למדרשה העברית כולל את מקצועות היהדות
בהיקף רחב; כבר בבית הספר היסודי והתיכון לשון הקָשֶׁר בין מורים ותלמידים
בכיתה היא עברית, ואין צריך לומר שהוא הדין במדרשה העברית. בצד בית הספר
העברי יש מסגרת אחרת – המכון לתרבות ישראל בארגנטינה שליד שגרירות ישראל
בבואנוס איירס – להוראת עברית (עברית בלבד) נוסח אולפן, מרמת מתחילים ועד
לכיתות הכנה ל"בחינה הירושלמית". מסגרות יהודיות אחרות, כגון תנועות נוער,
אין בהן שיעורים לעברית, אבל הנושאים עצמם מביאים את החברים הפועלים בהן
לידי שימוש נרחב במילים עבריות.

כאמור, תנועות הנוער הציוניות, המשמשות צינור ישיר לעלייה, אין בהן שיעורים
לעברית. אבל אוצר המילים העברי הנשמע בין כותלי סניפי התנועות רחב כל כך,
והמילים העבריות החוזרות ונשנות בפי חברי תנועות הנוער – אף ב"שיחות חולין"
שביניהם – תכופות כל כך, שהספרדית המדוברת בתנועה מהווה כעין עגה שאינה
נהירה אלא למי שהוא "בסוד העניינים" בלבד.

עגה זו דומה ללשונות היהודים ה"מסורתיות" בכך שישודות עבריים משוקעים
בה. אלא שלא כבלשונות היהודים הלעז שבעגה זו וזה לחלוטין ללעז שבסביבה
הלא-יהודית, והמילים העבריות אינן קיימות בה מכוח מסורת הדורות; כל עצמה של
תנועת הנוער הציונית היא יצור חדש, ובמידה רבה מהפכני, מרדני. ואף על פי כן אם

לא לשון יהודית, הרי מעין לשון יהודית לפנינו, שמא לשון יהודית בהיווצרותה. האם תנועת הנוער מספקת לנו לשון יהודית חדשה הנולדת לפני עינינו, בתנאי מעבדה? מבחינה מסוימת דומה הווי תנועת נוער להווי בית כנסת מסורתי. יסוד הטקסיות תופס בו מקום נכבד; הפעילות מלווה יסוד חזק של אמונה – אמונה בגאולה – ואמונה זו מביאה לידי הגשמה: עלייה לארץ. כמו בהווי המסורתי קיימת בתנועת הנוער הציונית עברית "סבילה", בעלת היקף רחב מאוד, המתבטאת בעיקר בשירה בציבור; עברית זו מקבילה לעברית שבתפילה ובקריאה הליטורגית בספרי הקודש בהווי בית הכנסת ובית המדרש. בצד עברית זו קיימת עברית "פעילה" – היא אוצר המילים העברי המשולב בלשון הדיבור (עיקרו של המחקר הנוכחי); היא העברית ה"מהותכת". המטען הזה ילווה את חבר התנועה לארץ: אותו גרעין פעיל של מילים עבריות עתיד לשמש יסוד לעברית שינחל עם עלייתו; ואילו העברית ה"סבילה" שבפיו עתידה להיחפץ לפעילה בד בבד עם קליטת העברית כלשון דיבור. תהליך זה מופר מקליטת העברית של בוגרי המסגרות המסורתיות בעלייתם לארץ. הספרדית שבפי חברי תנועות הנוער מזכירה לנו מאוד את לשון העולים הוותיקים בדברם ספרדית בינם לבין עצמם: ספרדית "משועברת", מנומרת מילים עבריות מן ההווי בארץ, ועליהן ביטויים עבריים שאין כמותם בספרדית ודבקו מהר מאוד בעברית של העולים וממנה אל הלעז שבפיהם, כגון "סתם" ו"ממש" ו"דווקא". בכך דומה תנועת הנוער למעין "איי" ארץ-ישראלי בגולה.

בשנה ששהייתי בבואנוס איירס המלצתי לפני תלמידה במדרשה העברית – חנה אדלמן, שהעידה על עצמה שהיא בוגרת תנועה – לערוך עבודת שדה על טיב העברית המשמשת בתנועות הנוער. התלמידה נדרשה לאסוף את אוצר המילים הזכור לה מזמן פעולתה בתנועה, לאמת את רשימתה, עד כמה שאפשר, בעדויות כתובות (פרסומים פנימיים וכיו"ב), ולתאר את המילים שברשימתה תיאור לשוני פורמלי. לא העמדתי לפני הנחה כלשהי לאישור או להפרכה, כדי שהעבודה לא תהיה משוחדת. חנה קיבלה את הנושא בעניין רב, ואף על פי שלא יכולתי להושיט לה לעזרה כל עבודת תשתית ולא כלים מתודולוגיים מתאימים, הוציאה מתחת ידה עבודה חלוצית בעלת ערך מחקרי. בניתוח העובדות השתתפה עמה תלמידה אחרת, חנה פרידמן, ואין לקפח את חלקה; אבל איסוף החומר, היינו עבודת השדה, הוא כולו מעשה ידיה של חנה אדלמן.

העניין הגובר והולך בלשונות היהודים – על השאלות העקרוניות הכרוכות במחקרן – עודד אותי לתת פומבי לעבודתה של חנה אדלמן ולהציע לפרסם אותה. לא היה בידי העתק של העבודה, והחיפושים אחריה היו הרפתקה מרתקת, שכן בינתיים עברו שנים (העבודה נכתבה בשנת תשל"א), ולא ידעתי דבר על גורלה של חנה אדלמן, תלמידתי לשעבר. אחרי חיפוש סרק במשך שנים אחדות בכיוונים שונים הגעתי, סוף סוף, אליה (עלי להודות לכמה חברים שרתמתי לחיפוש,

ובמיוחד לפרופ' חיים אבני, שעזרתו הביאה אותי לקצה החוט הנכון). נודע לי שהיא נישאה, ושמה הנוכחי חנה כהן-אדלמן; עוד נודע לי שהיא מורה בבית ספר יהודי בבואנוס איירס. יצרתי אתה קשר – הדבר היה מרגש מאוד – ונודע לי, למרבה המזל, שעבודתה שמורה אצלה, והיא נאותה, כצפוי, להעמידה לרשותי. עם קבלת העבודה מיהרתי לתת לה פרסום בעל-פה בסמינריון המחלקתי של המרכז ללשונות היהודים וספרויותיהם שליד המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים, בראש חודש כסלו תשנ"ט; נראה לי שכתב העת "מסורות" הוא הבמה המתאימה לפרסם אותה בכתב – וייתכן שעל ידי פרסומה יתעורר העניין במחקר מקיף יותר: מה הצד השווה בין תנועת הנוער שבמוקד המחקר הזה לתנועות נוער אחרות, בעלות מגמות אידאולוגיות אחרות? מה בינה לתנועות בעלות מגמה מסורתית-דתית? מה בינה – או ביניהן – לתנועות הנוער בארצות אחרות, שלשון דיבורן ספרדית, ושלשונן אחרת? היש אוצר מילים עברי מוגדר ומשותף לכל תנועות הנוער הציוניות בעולם? האפשר להתחקות על השורשים של העברית הזאת, ולגלות בה יסודות מן העולם היהודי ה"קלסי"? היש בה שקיעים של מורשת עדות ישראל? האפשר לגלות עקבות של שלבי התגבשות של לשון זו? אילו נתונים נשתנו בינתיים? האפשר לחקור את היסוד העברי שבלשון הזאת באותם הכלים המתודולוגיים שהם יפים לחקר הרכיב העברי בלשונות היהודים? עם קבלת העבודה של חנה קיבלתי לא מעט הערות והבהרות (משמה ואף משמו של בנה דני, היום [בתשנ"ט] מדריך באותה התנועה). הרשיתי לעצמי, על דעתה של חנה, לנהוג יד חופשית למדיי בעריכת העבודה, ולהוסיף הערות שוליים (בסוגריים מרובעים) לפי הצורך.

מרדכי מישור

מבוא

מטרתן של תנועות הנוער היא לקרב את הנוער לרעיון הציוני ולהכשיר אותו להגשמתו – העלייה. מבין חברי תנועות הנוער הציוניות יש רבים שאינם משתייכים למסגרת חינוכית יהודית כלשהי, ומהם שאין בבתם כל סימן של יהדות, והתנועה משמשת להם מקור יחיד להכרת היהדות.

התנועה מקנה לנוער זה מערכת סמלים ומנהגים היוצרים אצלו הזדהות יהודית: קבלת שבת, ציון חגים יהודיים, שירים עבריים וריקודי עם ישראלים, וכן צליל של עברית. לא אחת התנועה היא הצינור שדרכו מגיע אל הבית המתבולל סממן כלשהו של יהדות.

הלשון שהחניך מדבר בתנועה שונה מן הלשון שמחוצה לה. מושגים הקשורים ליהדות ולארץ ישראל מובעים בעברית, ולא אלו בלבד, אלא גם מושגים שיש להם מקבילה פשוטה וקלה בספרדית, ללא כורח התקשורת אלא "לשמה". המילים העבריות המשמשות בתנועת הנוער אינן על טהרת התקן. כצפוי השפעת הספרדית ניכרת בהן, בעיקר בתורת ההגה, אבל גם בתחביר, ואפילו בתצורה. הנושא מעניין אפוא גם מבחינה בלשנית כללית, כדוגמה ל"לשונות במגע". החומר המוצג כאן משקף את הממצא בתנועת הנוער "דרור", השייכת לקיבוץ המאוחד, בעיקר מהתנסות אישית כחניכה, מדריכה וראש סניף – ומחומר עזר לפעולות התנועה שיצא לאור בכתב. נכללו כאן מילים אחדות שהן נחלת המדריכים ששהו בארץ, במכון למדריכים, וקלטו אותן מן הלשון החיה, או שהחניכים קלטו אותן מפי השליחים: טרמפ, נכון, סתם. הזכרתי מילים שיצאו מכלל שימוש (התרחבות – כיום: הרחבה), או שאינן בשימוש בתנועת "דרור" דווקא, אבל הן מוכרות לחניכים (כגון מושבה בהוראת מחנה). לא נכללו כאן שמות פרטיים, שמות מוסדות וכיו"ב, כגון: דרור (שם התנועה), ישראל, צה"ל, ההגנה (אבל נכלל הביטוי הגנה עצמית), פלמ"ח. השתדלתי להעלות בכלים שעמדו לרשותי את מרב המילים והביטויים שיכולתי – למעלה ממאתיים – אבל אני מניחה שלא הגעתי לכלל מיצוי.¹

אוצר המילים

המילים נערכו לפי ערכים עבריים; בצד כל ערך צוינו צורות נקבה וריבוי ונטייה (אם ישנן); צירופים הובאו במעמד של ערכי משנה, לפי רכיבם הראשון; ערכים המתועדים רק בצורה דקדוקית מסוימת או רק בצירוף מסוים הובאו בסוגריים מרובעים, ובשורה אחריהם הצורה הממשית של המילה או הצירוף; אם הערך איננו רכיב ראשון בצירוף יש הפניה לרכיב הראשון; ערכים שצורתם ספרדית מובהקת נרשמו בלועזית, אבל שובצו בסדר המילים של הערך העברי שביסודם. ייחודי תצורה, תחביר ומשמעות הובאו בגוף העבודה.

1 אוֹהֵל, הָהֵלִים	4 אזורי, ת
2 אוי!	5 אחראי, ת
3 אוֹכֵל	6 [אחת]
עיינ גם פֶּדֶר	אחת-שתיים-שלוש!

1 [אכן, נראה שאך בהיסח הדעת לא נכללו מילים בסיסיות, כגון: ציוני, ציונות, חנוכה (בצד פסח), יום העצמאות, תודה (בצד סליחה)].

30 [הגנה]	7 [איזה]
הגנה עצמית	איזה יופי!
31 הגשמה	8 א-מ-ץ, קל ע"ע ח-ז-ק, קל
32 הדרכה	9 אָספּה
עיינ גם מחלקה	אספה כללית
33 [ה-ו-י, קל]	10 ארבע ע"ע ארוחה; שלוש
הַנוֹה מוכן, תמיד מוכן!	11 ארגוני ע"ע מוֹעֵצָה
34 החלטה ע"ע ועדה	12 [ארוחה]
35 [ה-י-י, קל]	ארוחת ארבע
היה טוב מאוד מאוד!	ארוחת בוקר
36 [הימנון]	ארוחת ערב
הימנון המחנה	ארוחת עשר
37 הכשרה	ארוחת צהריים
38 [הנהלה]	13 אָרֶץ
הנהלת המחנה	עיינ גם חוץ
39 הרחבה	14 ארצי ע"ע ועידה
40 התיישבות	15 [בוֹגֵר]
41 [התעמלות]	בוֹגְרִים, יוֹת
התעמלות בוקר	16 בוקר ע"ע ארוחה; התעמלות
42 "התקווה"	17 בחור, יָה
43 התרחבות	18 ביקורת
44 [ועד]	19 [בן, בת]
ועד הסניף	בנים, יוֹת
45 [ועדה]	20 גולָה
ועדה קבוצה	21 גזבר
ועדה החלטות	22 גזברות
ועדת חוץ לארץ	23 גלות
46 [ועידה]	galútico 24
ועידה ארצית	25 גרעיץ, יים
47 [זוג]	26 ג-ש-ם, הפעיל ע"ע ע-ל-י, קל
זוגות	27 דגל
48 חָבֵר, יָה, יים, יוֹת	דגל המחנה
חבר משק	28 ד-מ-ם ע"ע ע-מ-ד
49 חֶבְרָה	29 הגדה

70	טמבל ע"ע כובע	50	חברתי ע"ע פעולה
71	טקס	51	חדר
72	טרמפ		חדר האוכל
73	[יום]		חדר תרבות
	יום הסניף	52	חוג, יים
	יום התנועה		חוג הריקודים
	יום ספורט	53	[חודש]
	יום עיון		חודש התנועה
	יום צופי		חודש תרבות
	יום שישי	54	חומר
	עין גם סדר		חומר יָזֹר לַמְדִּירֵךְ
74	[יומן]	55	[חופשי]
	יומן הקבוצה		חופשים!
75	יופי!	56	[חוץ]
	עין גם איזה		חוץ לארץ
76	ישוב		עין גם מזכיר; ועדה
77	ישיבה	57	[ח-ז-ק, קל]
78	[כובע]		חזק ואמץ!
	כובע טמבל		חזק ונתחזק!
79	כללי ע"ע אספה	58	ח-ז-ק, התפעל ע"ע ח-ז-ק, קל
80	[כמה]	59	חטיבה
	כמה טוב!	60	חייל, יים
81	כסף	61	חינוכי, ת
82	לילה ע"ע שמירה	62	[חלוץ]
83	[לשכה]		חלוצים
	לשכת השליחים	63	חלוצי
84	מאוד ע"ע ה-י-י		עין גם תנועה
85	מבקר, קרים	64	jalutziانو
86	מגן-דוד	65	חלוציות
87	מגשים, יים	66	חליל
88	מדורה	67	חניך, ה, יים, ות
89	מדינה		חניך תורן
90	מדריך	68	טוב ע"ע ה-י-י; כמה
	מדריך הסניף	69	טיול, יים

מקל, מקלות	112	מדריך מכון	
מָרְכָז	113	עיינ גם חומר; מועצה; שיבוץ	
מרצָה, צִיִּים	114	91 מוכן ע"ע ה-ו-י	
משותף ע"ע קופה	115	92 מועדון	
מֶשֶׁק	116	93 [מועצה]	
עיינ גם חבר		מועצה ארגונית	
מִשְׁחָק, יִים	117	מועצת מדריכים	
נֹחַ ע"ע ע-מ-ד	118	94 [מורה]	
ניקיון	119	מורים	
נכון	120	95 מושבה	
נר, רות	121	96 מזכיר	
סדר	122	מזכיר חוץ	
סדר היום		מזכיר פנים	
סוכנות	123	97 מזכירות	
[סידור]	124	98 [מחלקה]	
סידורים		מחלקת הדרכה	
סימן, יים	125	99 מחנה, רות	
סיפור	126	עיינ גם דגל; הנהלה; שקט	
סליחה	127	100 מכון	
סמינר	128	עיינ גם מדריך	
סמל, סמלים	129	101 [מלחמה]	
סניף, יים	130	מלחמה צופית	
עיינ גם ועד; יום; מדריך; ראש		102 מנוחה	
ססמה, ראות	131	103 מסיבה, רות	
ספורט	132	104 מסלול	
עיינ גם יום		105 מסע	
ספרייה	133	106 מעגל	
סקץ', יים	134	107 [מעפיל]	
סָתָם	135	מעפילים	
עבודה	136	108 מפעל, יים	
[עולה]	137	109 מפקד	
עולים		110 [מצה]	
עולמי ע"ע תנועה	138	מצות	
עזר ע"ע חומר	139	111 מקהלה	

קופה 164	עיון ע"ע יום 140
קופה משותפת	עיתון 141
cupatero 165	עיתון קיר
קיבוץ, יים 166	[ע-ל-י, קל] 142
kibutziano 167	דרור עלה, עלה נעלה!
קימה 168	עלה והגשם!
קיר ע"ע עיתון 169	עלייה 143
קישוט, יים 170	[ע-מ-ד, קל] 144
kishutear 171	עמוד דום!
קליטה 172	עמוד נוח!
קן 173	עמלנות 145
[ק-ש-ב, הפעיל] 174	עניבה 146
הקשב!	עצמי ע"ע הגנה 147
[ראש] 175	ערב ע"ע ארוחה; פעולה 148
ראש הסניף	עשר ע"ע ארוחה 149
רַחֲצָה 176	פטנט, יים 150
ריכוז 177	פלוגה 151
ריקוד, יים 178	פנים ע"ע מזכיר 152
ricudear 179	פסח 153
שבת 180	פעולה 154
עין גם קבלה	פעולת ערב
שומר, מרים 181	[פ-ק-ד, התפעל] 155
שורה 182	להתפקד!
[שיבוץ] 183	צבא 156
שיבוץ המדריכים	צבאי 157
שיר, יים 184	צהריים ע"ע ארוחה 158
shirear 185	צופי ע"ע יום; מלחמה 159
שירון 186	צופיות 160
שישי ע"ע יום 187	[צעיר] 161
שכבה, שכבות 188	צעירים
שלום! 189	קבוצה, ות 162
[שלוש] 190	עין גם ועדה; יומן
שלוש-ארבע!	[קבלה] 163
עין גם אחת	קבלת שבת

200 תורנות	191 שְׁלִיחַ, יַיִם
201 תזמורת	עֵינַן גַּם לַשְׂכָּה
202 תכנית, יוֹת	192 שְׁלִיחוֹת
203 תלבושת	193 שְׁמִירָה
204 תמיד ע"ע ה-ו-י	שְׁמִירַת לֵילָה
205 תנועה, יוֹת	194 שְׁקֵט!
תנועה עולמית	שְׁקֵט בַּמַּחֲנֶה!
תנועות חלוציות	195 שְׁתִּייה
עֵינַן גַּם חוֹדֵשׁ; יוֹם	196 שְׁתֵּי יָמִים ע"ע אַחַת
206 תנועת, יוֹת	197 שְׁחִייה
207 ת"ס	198 שִׁיחָה, יוֹת
208 תקנון	199 תוֹרָן, יוֹת
209 תרבות ע"ע חדר; חודש	עֵינַן גַּם חֲנִיךְ

דקדוקי הגייה שאינם באים לידי ביטוי ברשימה

ההגייה מתאימה כמעט לכל פרטיה לפונולוגיה של הספרדית (המקומית). מבחינת העברית חשוב לציין שהניגוד b/v מנוטרל (ההבחנה בכתב אינה מורה על ההגייה); ההגייה עשויה להתגוון ל-w (כגון התקווה) ואף להתאפס (כגון קבוצה - kutzá); אין הגה /z/ (ההגייה של ז היא כשל ס); ההבחנה n/m מקוימת לפני תנועה בלבד; יש הגה /x/ (בכתב הרווח: j = ח, כ רפה), אבל אין /h/ (האות h בספרדית לעולם אילמת) ו- /ʎ/ (ואין צריך לומר /ʎ/): garín = גרעין, mifal = מפעל, itamlut = התעמלות, maapilim = מעפילים, magal (ב-a אחת!) = מעגל. יש לציין שההגיים /š/ ו- /ts/ משמשים במילים העבריות (tz, sh = ש, צ), אף על פי שאינם קיימים בספרדית.² מבחינת מסורת ההגייה העברית שברקע יש לציין ח חטופה במילים מְחַנֶּה (majané), התְרַחֲבוֹת (itrajavut), רְחֻצָּה (rajatzá), כנגד ח שוואית במילה אַחְרָאִי (ajraí); צִירִי [ey] במילים אֵיזָה (eize), מְקַהֲלָה (makeilá), נְרוֹת (neirot), והגיתו [e] במילה אֶסְפָּה (asefá), בְּנֻקְבָה וּבְרִיבוֹי שֶׁל חֶבֶר (חֶבְרָה, חֶבְרַיִם, חֶבְרוֹת), במילים סְגוּלִיּוֹת (סְדֵר, עוֹר), בְּהִבְרָה סוֹפִית סְגוּרָה, כְּגוֹן: הַקְּשֵׁב, חֶבֶר, מְקַל, שׁוֹמֵר, מְבַקֵּר, וְכֵן בְּצוּרַת הַצִּוּוֹי הַנוֹה (בביטוי הוּוה מוֹכֵן); אין ברשימתנו צורות סמיכות בסיומת הזכר בריבוי (כגון בּוֹגְרִי); השווא ביצועו אפס או [e] בהתאמה לעברית ה"כללית" המדוברת בארץ: פְּנִים (pnim), שְׁלִיחִים

2 [לצורך פרסום העבודה נראה לי מיותר לציין את הכתיב של כל ערך וערך בספרדית].

(shlijim) [על היחיד שליח ראה להלן, ענייני תצורה], שליחות (shlijut), מקלות (maklot), מבקרים (mevakrim), פעולה (peulá). הוא הדין להטעמה; מעניינת הטעמת מלעיל במילים התקווה (שם ההימנון הלאומי), יישוב, קיבוץ.³ שתיים מוטעמת מלרע ברצף אחת-שתיים-שלוש – כנראה מטעמי מקצב.

תפוצת המילים לפי חלקי דיבור

רוב המילים הן שמות עצם.

מספר שמות התואר אינו מבוטל (אחדים מהם משמשים רק בצירוף גרעין שמני עברי או בתוך פקודה וכיו"ב): אזורי, (מועצה) ארגונית, (ועידה) ארצית, חינוכי, חלוצי, (כמה) טוב, (אספה) כללית, (הוזה) מוכן, (תנועה) עולמית, (הגנה) עצמית, צבאי, (יום) צופי.

שמות מספר מופיעים רק בקריאות אחת-שתיים-שלוש ושלוש-ארבע – לנכונות להתחלת שיר או פעולה. המספר הסודר שישי – רק בביטוי יום שישי. תואר הפועל מאוד משמש בקריאה היה טוב מאוד מאוד; סתם נשמע בפי מדריכים ששהו בארץ.

פעלים – רק בפקודות, סמאות, קריאות וכיו"ב: הוזה (מוכן)!, היה טוב!, חזק ונתחזק!, חזק ואמץ!, דרור עלה, עלה נעלה!, עלה והגשם!, עמוד (דום/נוח)!, הקשב!, להתפקד!

וי"ו החיבור – בתוך סמאות: חזק ואמץ, חזק ונתחזק, עלה והגשם. ה"א הידיעה – בצירופי סמיכות קבועים: חדר האוכל, סדר היום, שיבוץ המדריכים, הימנון/הנהלת המחנה, ועד/יום/ראש/מדריך הסניף, חוג הריקודים, לשכת השליחים, חודש/יום התנועה. לביטויים האלה מצטרפת תמיד תווית היידוע הספרדית (la, el) – בהתאמה למין של הנסמך): el séder haiom (ה + סדר היום), la hanhalat hamajané (ה + הנהלת המחנה). שם ההימנון התקווה משמש לעולם ביידוע (בתוספת תווית היידוע הספרדית: el Hatikva); המילה אָרֶץ – כינוי לארץ ישראל – לעולם בלא יידוע (גם לא ספרדי).

מעט מילות יחס הקיימות משמשות בתוך ביטויים (בניקוד היידוע): חוץ-לארץ, חומר עזר למדריך, שקט במחנה! מעניין השימוש במילת הקריאה העברית אוי! (במקום המקבילה הספרדית !ay).

3 [הרקע – מורשת התנועה הציונית במזרח אירופה (הגיית מלעיל של התקווה קיימת גם בארץ, מאותו הטעם).]

ענייני תצורה

הנקבה והריבוי של השמות בנויים על פי הבסיסים הצורניים והאלטרנציות המורפופונמיות של העברית: אוהל-אוהלים, מבקר-מבקרים, שומר-שומרים, מקל-מקלות, תכנית-תכניות, שכבה-שכבות. מעניינת התנהגות השם שליח: ביחיד תנועת השי"ן [e] (שווא? צירי?),⁴ sheliaj, וברבים אפס: shlijim.⁵ צורת הנסמך - מילים המצויות בנסמך בלבד נוהגות לפי כללי העברית: ארוחת (בוקר וכיו"ב), הנהלת (המחנה), לשכת (השליחים), מחלקת (הדרכה), קבלת (שבת). מילים המשמשות גם בנפרד וגם בנסמך מקיימות את כללי העברית בדרך כלל: שמירה לעומת שמירת לילה, פעולה לעומת פעולת ערב, מועצה ארגונית לעומת מועצת מדריכים. אבל יש סטיות (ונראה שכל צירוף משמש בצורה אחת בלבד): ועדת חוץ-לארץ ולעומתו ועדה קבוצה, ועדה החלטות; הדר האוכל ולעומתו הדר תרבות. בצד המילים שתצורתן היא על טהרת העברית מצויות מילות כלאיים, הכוללות בסיס תצורה ספרדי המורכב על יסוד עברי הקיים קיום עצמאי. שמות: cupatero = הממונה על הקופה, על דרך cajero בספרדית (caja = קופה); galútico (גלותי), ricudear (חלוצי), kibutziano (קיבוצי). פעלים: kishutear (לקשט), (לרקוד), shirear (לשיר) - למעשה פעלים דנומינטיביים על בסיס השמות קישוט, ריקוד, שיר. רגיל יותר המבנה האנליטי, על ידי צירוף פועל העזר hacer (לעשות) ויסוד שמני עברי: הרחבה, התעמלות, ביקורת, עלייה (hacer aliá = לעלות).⁶ מילים בינלאומיות מתאימות לצורה המשמשת בעברית: הימנון (בספרדית himno), סמינר (בספרדית seminario), ספורט (בספרדית deporte(s); הצורה sport משמשת בספרדית רק לסגנון לבוש).

ענייני תחביר

המין של שמות העצם מתאים במידה רבה לספרדית, בשל הקבלה מקרית: הסיומת -a (אמנם לא מותאמת) היא צורן הנקבה בספרדית (בחורגות מעטות), וממילא סיומת הנקבה זה העברית נשמעת מעין הנקבה בספרדית. מילים עבריות בעלות צליל סופי -a שאינו סיומת הנקבה עשויות אפוא להיתפס כמילים בנקבה. כך

4 [ברשימה לעיל החלטתי לנקדה בשווא, על משקל נְצִיב, גְבִיר].

5 [התופעה קיימת גם בארץ, בעיקר בדור הוותיקים; אין ספק שיד היידיש בדבר (מורשת התנועה הציונית במזרח אירופה)].

6 [יש להעיר שהצירוף לעשות עלייה בהוראת "לעלות" חדר מלשונות הלעז של היהודים אל העברית של ימינו; עד שנות השבעים שימש הביטוי רק בהוראת "לפעול למען העלייה", מעשהו של פעיל העלייה ולא של העולה].

נוהג השם צבא בנקבה.⁷ כמוכן, השמות העבריים בעלי סיומת הנקבה ת, וכן השמות שמינם נקבה ואין להם צורך נקבה חיצוני, חסרים מקבילה בספרדית. נוסף על הגורם המורפולוגי המין של שמות העצם עשוי להיגרר אחר המין של המושג כפי שהוא מתבטא בלשון הדובר. לא תמיד אפשר לנחש מה גרם לשינוי המין של מילה עברית. בין המילים המשמשות בזכר יש למנות: גלות,⁸ קבלת שבת,⁹ התקווה (שם ההימנון הלאומי),¹⁰ שבת (בספרדית sábado היא לשון זכר), תכנית (כמו programa בספרדית; מילים ספרדיות בסיומת היוונית -ama - נוהגות בזכר), תלבושת (בספרדית uniforme = [תלבושת] אחידה - זכר). יש להבליט שמילים אחדות הנוהגות בזכר כדין נוהגות בתנועות נוער אחרות בנקבה, כמו בספרדית: אוהל, דגל. המילים נרות, זוגות - המשמשות בריבוי בלבד - מינן נקבה (las velas, neirots, las zugot), ככל הנראה בגלל ההקבלה לספרדית (velas = נרות, parejas = זוגות), ולא בשל הסיומת זות, המשמשת בדרך כלל לנקבה, כפי שהיא יכול לעלות על הדעת; השווה תכניות - בזכר.

חוץ משמות תואר מעטים המשמשים שימוש חופשי, כגון תנועת/תנועתית, רוב שמות התואר משמשים בשכנות קבועה לשמות עצם (אותו שם עצם עשוי לשמש שימוש חופשי בלא שם תואר נלווה): אספה כללית, הגנה עצמית, ועידה ארצית, יום צופי, מועצה ארגונית, מלחמה צופית, קופה משותפת, תנועה עולמית, תנועות חלוציות. שם התואר מותאם במינו לשם העצם המתואר: יום צופי / מלחמה צופית. על פי רוב שם התואר מוגבל לצירוף קבוע אחד בלבד, וממילא הוא מותאם במינו לשם העצם. ברשימתנו מתועדת צורת כלאיים אחת: פעולה חברתי.

צירופי סמיכות: ארוחת ארבע/בוקר/ערב/עשר/צהריים, דגל המחנה, הימנון המחנה, הנהלת המחנה, התעמלות בוקר, ועד הסניף, ועדה (!) קבוצה/החלטות, ועדת חוץ-לארץ, חבר משק, הדר האוכל, הדר תרבות, חוג הריקודים, חודש תרבות, חומר עזר (למדריך), יום עיון/ספורט/הסניף/התנועה, יומן הקבוצה, כובע טמבל, לשכת השליחים, מגן דויד, מדרוך הסניף, מועצת מדריכים, מזכיר פנים, מזכיר חוץ, מחלקת הרכה, סדר היום, פעולת ערב, קבלת שבת, ראש הסניף, שיבוץ המדריכים. בצד צורות הסמיכות המנויות יש, כמוכן, צירוף חופשי של מילים עבריות בעזרת מילת השייכות הספרדית de, כגון: el majón de madrijim (המכון למדריכים - מילולית: המכון של מדריכים),¹¹ el séder de pésaj.

7 [זה הנוהג בספרדית של עולים בארץ].

8 [גם ביידיש גלות היא לשון זכר (בספרדית diáspora - נקבה)].

9 [גם ביידיש קבלת שבת היא לשון זכר (אין למושג זה הקבלה בספרדית)].

10 [גם בארץ התקווה (שם ההימנון) - זכר].

11 [כנראה בצד [séder shel pésaj].

ענייני סמנטיקה

עצם השימוש במונח עברי למושג שיש לו ביטוי פשוט ורגיל בספרדית יש בו כדי להקנות לו ערך אידאולוגי מיוחד (ricudear זה לא סתם bailar, מזכיר איננו סתם secretario, וכיו"ב). אבל מעבר לכך יש שהמילה העברית משנה את הוראתה שינוי כלשהו לעומת הוראתה המקורית. מעניין להשקיף על אוצר המילים מבחינת המעצקים הסמנטיים שהתרחשו בו, בין בהשפעת הלשון הקולטת (הספרדית), בין בעקבות מסורת שהשתנתה בעברית שבארץ ובין מתוך התפתחות פנימית חופשית. אחת התופעות המובנות מאליהן היא השימוש באחת ההוראות של מונח, כגון הכשרה = קומונה של גרעין המתכוונן לעלייה, וכן כינוי לקיבוץ שגרעין חדש מבלה בו את התקופה הראשונה לעלייתו (ובכלל זה אולפן לעברית); מעגל – רק של ריקודים; זוגות – בריקודים; מסלול הוא רק תוואי הריצה בתחרות ספורט; המונחים צעירים, בוגרים, מעפילים, מגשימים, משמשים כינויים לשכבות החניכים. להלן מילון קטן לייחודי הוראה של מבוחר מילים עבריות מתוך רשימתנו.

חבר-משק – הממונה על מחסן הציוד (ראה להלן משק)

חֶבְרָה – חֶבְרוֹת, גיבוש חברתי

חדר – חדר הפעולה של הקבוצה

חטיבה – קבוצת החברים שעברו את גיל החניכים (סטודנטים וכיו"ב)

מדינה – (תמיד ביידוע: la mediná) – מדינת ישראל

מדריך מכוון – בוגר המכוון למדריכי חוץ-לארץ בירושלים

מֶרְכֵז – אספה כללית דחופה לפתרון בעיות מיוחדות או להחלפת מדריכים

מֶשֶׁק – מחסן הציוד בסניף או במחנה (אבל גם קיבוץ)

סימן – סמל

עיתון – יומן (בספרדית diario)

עיתון קיר – לוח מודעות (בספרדית diario mural)

עמלנות – מלאכת יד

פלוגה – יחידה גדולה של משתתפים במשחק או במלחמה צופית

שימוש הלשון

העברית בתנועה היא מסמלי הציונות. הדבר בא לידי ביטוי מובהק בנסיבות "טקסיות" – סממאות, פקודות, ברכות: שלום!, עמוד דום!, עמוד נוח!, להתפקד!, הקשב!, חופשים! (בסיום תרגילי סדר), שקט!, שקט במחנה!, הווה מוכן, תמיד מוכן!, חזק ואמץ!, חזק ונתחזק!, עלה והגשם!, דרור עלה, עלה נעלה! לנכונות לפעולה כגון שירה או ריקוד: אחת-שתיים-שלוש!, שלוש-ארבע! בצד קריאות "טקסיות" מן הסוג הזה רווחים משפטי קריאה כללים יותר: יופי!, איזה יופי!, כמה טוב!, היה טוב!, היה טוב מאוד מאוד!, נכון!, סליחה!

כמובן, אוצר המילים משתנה לפי מסגרת הפעולה; מחנות וטיולים הם, מטבע הדברים, המסגרות העשירות ביותר בשימוש בעברית (קימה, אוהלים, אוכל, שתייה, רחצה, מדורה, כובע שמבל...). ביטויים מסוימים, לא טרמינולוגיים דווקא, קיימים בשכבת המבוגרים בלבד, או בקרב מדריכים שהיו בארץ וכיו"ב (נכון, סתם...).

הבחינה ההשוואתית

רוב הביטויים משמשים בתנועות נוער ציוניות אחרות. מייחודי תנועת "דרור" יש לציין: סניף (לעומת קן), מדריך הסניף (לעומת ראש הקן), ובמקום מחנה משמשת בתנועות נוער אחרות מושבה^{12, 13}.

הבחינה הדיאכרונית

ביטויים אחדים ירשו את מקומם של ביטויים ותיקים שיצאו מכלל שימוש: ישיבה משמשת במקום אספה רווחית; הרחבה – פעולה להבאת חברים חדשים לתנועה – במקום התרחבות, שהייתה בשימוש נרחב בכל תנועות הנוער; חֶבְרָה החליפה את חֶבְרִיּוֹת, שאף היא רווחה, כנראה, בכל תנועות הנוער;¹⁴ שומר החליפה – בצדק – את מְשֻׁמֵר;¹⁵ הליכה משמשת היום במקום מסע;¹⁶ הביטוי מועדון – מסגרת פעולה של התנועה בבתי ספר בימי ישישי ושבת – החליף את kinderclub,¹⁷ כמגמה לעברת את הביטוי הלועזי; המילה עניבה מציינת פריט בתלושת שאינו קיים עוד בתנועות הנוער בבואנוס איירס.¹⁸

- 12 [מושבה (בהוראת מחנה) הייתה רווחת בתנועות הנוער באירופה מלפני קום המדינה, תרגום של זומער-קאלָאָניע (=מושבת קיץ) ביידיש].
- 13 [מן ההווי של תנועת "מכבי" של שנות החמישים בבואנוס איירס ידועה לי המילה meshekero (בתנועת "דרור": חבר משק; על הסיומת ero- השווה ברשימתנו cupatero)].
- 14 [והעלתה חיוך סלחני על פניהם של שליחים מהארץ...]
- 15 [אכן בהוראה זו (שומר) שימשה המילה מְשֻׁמֵר בתנועת "מכבי", ובצדה מְשֻׁמְרוֹת (=שמירה)].
- 16 [כנראה תיקון "למדני", מתוך הנחה (מוטעית) שמסע מחייב נסיעה ברכב].
- 17 [מיידיש: קינדער-קלוב].
- 18 [מעניין לעקוב אחר השינויים שחלו בתחום הזה מאז כתיבת העבודה; למשל – לדברי חנה – בשנים האחרונות חדרה לאוצר המילים העברי של התנועה המילה חוברת].